

DAVID ANDERSSON

Om Heidegger och Sokrates

Om Martin Heidegger har det skrivits åtskilligt. En fråga som dock inte diskuterats särskilt mycket är Heideggers förhållande till Sokrates. Den kanske främste kännaren av Heidegger i Sverige, Benkt-Erik Benktsson, har i boken *Existens och tro* omsorgsfullt kartlagt "det existensfilosofiska stamträdet" och där har Sokrates en avgörande betydelse. Benktsson talar om "Sokrates underordnade roll i Heideggers filosofi" och fördjupar sig därför inte mer i frågan. Han tvingas dock konstatera: "Ett memento är dock, att Heidegger har karakteriserat Sokrates som " 'den renaste tänkaren' ".

Enligt Heidegger ställde tänkarna före Platon, framförallt Herakleitos och Parmenides, frågorna om *varat*. Med Platons idélära glömdes dessa frågor och detta innebar den västerländska metafysikens begynnelse. "Varat blev som idé placerad på en översinnlig ort. Klyftan skapades mellan det blott skenbart varande här nere och det verkliga varat någonstans däruppe. Denna klyfta omformades i kristendomens lära så att det nedre blev det skapade och det övre skaparen... Nietzsche säger därför helt riktigt: kristendom är platonism för folket" (*Einführung in die Metaphysik*, 1935).

I denna metafysiska tradition tänker man fortfarande. "Sartre formulerar existentialismens huvudtes: existensen föregår essensen. Han uppfattar här existensen och essensen på samma sätt som metafysiken som sedan Platon säger: essensen föregår existensen. Sartre omvänder denna sats. Men en metafysisk sats, som är omvänd, är fortfarande en metafysisk sats. Därför förblir man, liksom metafysiken, i glömska om varats sanning" (*Brief über den 'Humanismus'*, 1946).

När inleddes "varaglömskan", med Sokrates eller med Platon? Vad som förvillat många Heideggerläsare är antagligen citat som följande, hämtat från *Was is das – die Philosophie?* (1955):

”Herakleitos och Parmenides var ännu inga ’filosofer’. Varför inte? Därför att de var de större tänkarna. ’Större’ betyder inte här en värdering av prestationer utan syftar på andra dimensioner av tänkandet. Herakleitos och Parmenides var ’större’ i den meningen att de ännu var i överensstämmelse med logos, dvs med ’Hen Panta’, ’allt är ett’. Steget mot filosofin, som förbereddes av sofisterna, blev fullföljt först med Sokrates och Platon”.

Det är emellertid väsentligt att här skilja mellan den historiske gestalten Sokrates och Sokrates som Platons språkrör i dialogerna. När Heidegger skriver ”Sokrates und Platon” menar han naturligtvis Sokrates så som Platon framställer honom, d v s som försvarare av idéläran.

Två citat kan illustrera detta: ” ’Etiken’ visar sig liksom ’logiken’ och ’fysiken’ för första gången i Platons skola. Dessa discipliner uppstår under den tid, som låter tänkandet bli till filosofi... Tänkarna före denna tid känner varken en ’logik’ eller en ’etik’ och ej heller ’fysiken’. Likväl är deras tänkande varken ologiskt eller omoraliskt” (*Brief über den ’Humanismus’*). ”Han (Parmenides) räknas till för-sokratierna eller förplatonikerna. Detta är inte en kronologisk beteckning utan en värdering. Ty Platon anses vara inte endast grekernas störste tänkare utan Västerlandets” (*Was heisst Denken?*, 1951–52).

Ser man inte Sokrates som Platons språkrör blir han naturligtvis till ”förplatoniker”. Om den historiske Sokrates vet vi som bekant inte så mycket men enligt en tradition betraktas Sokrates inte som en metafysiker eller systembyggare. Kierkegaard skriver: ”Ja allerede Plato selv er jo dog en Misforstaaelse i Forhold til Socrates”. Den store tyske Platonforskeren Paul Friedländer menade att idéläran var Platons svar på Sokrates frågor. ”Om den historiske Sokrates skulle konfronteras med bevisen för odödligheten i *Faidon*, talen till Eros ära i *Symposium* eller statens konstruktion och intuitionen av idéer i *Staten* skulle han skakat på huvudet och sagt: ’Vid Herakles, så mycket denne unge man har hittat på om mig!’” En liknande syn på förhållandet Sokrates/Platon har Karl Popper när han angriper Platons historiesyn och politik i *The Open Society and Its Enemies* (1945).

Därför kan man ha den historiska gestalten Sokrates som en förebild samtidigt som man motsätter sig Platons metafysik. Därför är Sokrates, enligt Heidegger ”den renaste tänkaren i Västerlandet” (*Was heisst Denken?*)

Även i *Die Frage nach dem Ding* (1935–36) omnämns Sokrates. "Det fanns under antiken en berömd person som reste omkring och höll föredrag. Sådana personer kallades sofist. När denne berömde sofist en gång kom tillbaka från en föredragsturné i Mindre Asien mötte han Sokrates på gatan. Sokrates brukade gå omkring på gatan och tala med människor, t ex med en skomakare om vad en sko är. Sokrates talade inte om andra ämnen än om vad tingen är. 'Står du fortfarande där' frågade nedlåtande den mycket bereste sofisten 'och säger du fortfarande samma sak om samma sak?' 'Ja' svarade Sokrates 'det gör jag. Men du som är så väldigt begåvad säger aldrig samma sak om samma sak'".

Även Heidegger stod still, alla hans böcker kretsar kring frågan: "vad är varat?". I *Einführung in die Metaphysik* fastslår Heidegger: "Att kunna fråga innebär: att kunna vänta, även en hel livstid".

Det som Heidegger betonade kanske allra mest var frågandet. Därför var *vägen* ett viktigt moment för honom. Bland hans skrifter finns titlar som *Holzwege*, *Wegmarken*, *Der Feldweg* och *Unterwegs zur Sprache*. Hans samlade verk, "die Gesamtausgabe" har som motto: "Wege – nicht Werke".

I början av *Die Frage nach dem Ding* citeras Platons *Teaitetos*: "Det berättas om Tales, att när han gick och såg uppåt och studerade stjärnorna, så föll han i en brunn, och då skämtade en pigg och trevlig tjänstflicka med honom för att han ej hade reda på vad som låg framför fötterna på honom. Samma skämt träffar alla som leva i filosofin" (övers Claes Lindskog).

Denna historia, som skandinaviska läsare känner igen från Ludvig Holbergs *Erasmus Montanus*, illustrerar en central tanke i verket. Heidegger skriver: "När vi frågar 'vad är ett ting?' menar vi nu tingen omkring oss". Filosofin har alltför mycket blickat mot stjärnorna, dvs sökt metafysiska och religiösa förklaringar till världen i stället för att bry sig om *denna* världen.

Heideggers frågande om tingens vara har naturligtvis sin orsak i hans generella "varafråga". Traditionellt har den formulerats "varför finns det alls något varande och inte i stället intet?" "(Bibeln) har redan svaret. Det varande, såvida det inte är Gud själv, är skapat genom honom. Gud själv 'är' såsom den oskapade skaparen... därmed naturligtvis inte sagt att anförandet av Bibelorden 'I begynnelsen skapade Gud himmel och jord etc' skulle innebära ett svar på vår

fråga. Helt oavsett om denna sats från Bibeln för tron är sann eller falsk, kan den inte innebära något svar på vår fråga”. (*Einführung in die Metaphysik*).

I Platons *Sofisten* konstateras att filosofer ofta ”berättar historier”. I sitt huvudverk *Sein und Zeit* (1927) fastslår Heidegger: ”Det varandes vara ’är’ inte själv något varande. Det första filosofiska steget mot förståelsen av varaproblemet består i att ’inte berätta några historier’, dvs att inte bestämma det varande såsom varande genom att återföra det på ett annat varande, som om varat skulle ha karaktären av ett möjligt varande”. Metafysiken reducerar varat till något varande. Inga religiösa eller metafysiska förklaringar kan ge svar på frågan: ”varför finns det alls något varande (inklusive eventuella gudar, idéer etc) och inte i stället intet?”

Också i *Was ist das – die Philosophie?* citeras Teaitetos. Där säger Sokrates: ”Ty det är just vad som riktigt kännetecknar filosofen: förundran. Detta och inget annat är filosofins begynnelse”. Enligt Heidegger innebär detta inte att förundran endast är filosofins början utan att den ”behärskar varje steg av filosofin”. George Steiner kallar Heidegger ”the great master of astonishment”.

Sokrates tilltalade Heidegger därför att han är den frågande tänkaren som ägnade hela sitt liv åt de enkla tingens vara. Han gav varken några metafysiska eller materialistiska lösningar utan stod kvar i frågandet och ”det bestående och det storas gåta”. (*Der Feldweg*). Han berättade sålunda inte några historier. Paul Friedländer, som var ganska kritisk mot Heideggers *Platons Lehre von der Wahrheit* skriver emellertid: ”Den historiske Sokrates bekräftar Heideggers insikt att ’varje svar är värdefullt endast så länge som dess fråga förblir levande”.

Men om Sokrates betytt så mycket för Heidegger, varför nämner han honom så sällan? Kierkegaard, som vissa anser haft ett avgörande inflytande på Heidegger, nämns inte oftare än Sokrates. I sin ”vara-historia” sysslade Heidegger dock enbart med *texter* och några sådana skapade ju Sokrates, i motsats till t ex Kierkegaard, inte. Heidegger var inte intresserad av filosofers liv. Han inledde ett föredrag om Aristoteles med orden; ”Aristoteles wurde geboren, arbeitete, und starb”. Därefter kunde han tala om det väsentliga, Aristoteles’ filosofi. Sokrates bör dock ha varit en väsentlig inspirationskälla för Heidegger såsom ett exempel på att ”frågandet är tänkandets fromhet” (*Die Frage nach der Technik*).